

6-машғулот

6-мавзу

«Адоват тили»ни қўллаш
бўйича эслатмалар: усуллари ва
воситалари



Бўлимлари

- "Адоват тили"ни аниқлаш усуллари, воситалари
- "Адоват тили"га жавоб бериш усуллари, воситалари

Фанларнинг интеграллашуви

"Медиа ва ахборий саводхонлик (МАС)", "Журналист этикаси", "Медиа этикаси", "Замонавий рус тили", "Замонавий қирғиз тили", "Она тилининг услубияти ва нутқ маданияти", "Журналистика асослари", "Танқидий фикрлаш асослари"

Машғулотнинг мақсади

Когнитив:

- талабалар медиасаводхонлик тушунчасини, инвектив луғат, стилистик жиҳатдан қисқартирилган луғат, вақти-вақти билан сўзлар, тажовузкор метафора тушунчаларини тушунтириши мумкин;
- талабалар матндаги агрессив сўз бойлигини, "адоват тили"ни баҳолашлари мумкин;
- талабалар маълумот билан ишлашлари мумкин.

Ижтимоий-ҳиссий:

- талабалар "адоват тили" нинг ўз ҳаётларига таъсирини аниқлашлари мумкин;
- талабалар "адоват тили" белгиларини, мақсадларини, унинг тарқалиш механизмларини номлашлари мумкин;

- талабалар "юмшоқ", "ўрта" ва "қаттиқ" "нафрат нутқи" деб номланадиган атамаларни таърифлаши мумкин.
 - талабалар мулоқотда қандай қилиб "адоват тили"дан қочиш тўғрисида ўз қарорларини тақдим этишлари мумкин;
 - талабалар адоват луғатидан, "келишув тилидан" фойдаланиш фойдасига танлов қилишади;
 - талабалар маълумот билан ишлашни биладилар.
- Хулқ-атвор:**
- талабалар "адоват тили" аниқланган мазкур ёки бошқа усулни тушунтириши мумкин;

Машғулотнинг ўтилиш вақти	1 соат 40 дақиқа
Ўтказиш усуллари	Мунозара, мини-маъруза, очиқ ва ёпиқ саволлар, ахборот манбалари билан ишлаш, слайд тақдимоти.
Баҳолаш усуллари	Ўз-ўзини баҳолаш варақчалари
Асосий тушунчалар	"Медиасаводхонлик", "ахборий саводхонлиги", "далилларни текшириш", "сохта", "услубий жиҳатдан қисқартирилган сўз бойлиги", "нутқ тажовузи"
Керакли ресурслар	Слайдга ёки флипчартга ёзилган машғулотнинг мақсадлари, А4 форматидаги қоғозга ёзилган йирик харфлар, видеопроектор, компьютер, маркер, доска, скотч.



Машғулот режаси

1. ЧАҚИРУВ

«ФОТОФИКСАЦИЯ» МАШҚИ

Керакли материаллар: ОАВ ва ижтимоий тармоқлардан олинган 20 та босма фотосурат

Ўтказиш усуллари.

Ўқитувчи фотосуратларни столларга ёяди, сўнгра ҳар бир талабадан фотосуратларга қарашни ва "адоват тили" ёки "нафрат тили" мавзусини ёрқин акс эттирадиган расмни танлашини сўрайди. Фотосуратларда дарс ўтказиладиган мамлакат манзаралари бўлиши мақсадга мувофиқдир. Суратнинг орқасида қисқа тавсиф берилиши мумкин, аммо талабалардан гуруҳ муҳокамаси ўтказилишидан олдин ўқимасликларини сўраш керак.

ТАҲЛИЛ УЧУН САВОЛЛАР

1. Фотосуратларда кимлар тасвирланган?
2. Суратда нима тасвирланган?
3. Сизнинг умумий таассуротингиз қандай?
4. Ушбу фотосурат сизга қандай таъсир қилади?
5. Сизнингча, бу сурат қаердан олинган, уни ким ва нима учун суратга олган, уни қандай ишлатиш мумкин?
6. Фотосуратда олинган воқеа "адоват тили"/"нафрат тили" билан боғлиқлигини аломатлари қандай?
7. Ушбу фотосуратни қандай номлаган бўлар эдингиз?



2. АХБОРОТ БИЛАН ИШЛАШ

Ўтказиш усуллари.

Интернет, ижтимоий тармоқлардаги маълумотлар билан ишлаш жараёнида талабалар билан учта саволни муҳокама қилиш таклиф етилади.

1. Матнлар билан ишлашда "адоват тили" белгиларини кўриш учун нималарга эътибор бериш керак?
2. Интернетдаги адоват сўзларига қандай жавоб бериш керак?
3. Алоқа маконидан, шахсий мулоқотдан, Интернетдан "адоват тили"ни йўқ қилиш учун нима қилиш керак?



3. ХАРАКАТ

Онлайн-майдонда ўзини тутиш қоидалари устида ишлаш.

Ўтказиш услубиёти.

Ўқитувчи талабаларни кичик гуруҳларга бирлаштиради ва уларни он-лайн мулоқот, ижтимоий тармоқларда мулоқот қилиш қоидалари, ахлоқий тамойиллар тўғрисида эслатма тайёрлашга таклиф қилади. Кейин гуруҳлар ўз ишларини тақдим этадилар, бир-бирини тўлдирадидлар ва натижада битта умумий эслатма ишлаб чиқилади. Ушбу эслатма - бу "нафрат сўзлари"дан "мунозара тили"га йўл хи-собланади.

МУҲОКАМА УЧУН САВОЛЛАР

- Сизнингча, ушбу қоидаларни ҳар қандай Интернет фойдаланувчиси тушуниши ва унга амал қилиши мумкинми?
- Сизнинг қоидаларингиз нимага асосланган?
- Ушбу қоидаларни, мулоқот маданиятини "келишув тилида" қандай тарғиб қилмоқчисиз?
- Ушбу эслатмани биринчи навбатда кимга тавсия қиласиз: сиёсатчилар, ота-оналар, синфдошлар, ижтимоий тармоқдаги дўстлар? Нима учун?

"ҚАНДАЙ ҚИЛИБ МЕН АDOVAT ТИЛИНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШИМ МУМКИН/ADOVAT ТИЛИГА ҚАРШИ КУРАШИШИМ КЕРАК?"

Ўтказиш усуллари.

Ўқитувчи талабаларни 3-4 кишилик кичик гуруҳларга бирлашишни таклиф қилади. Сўнгра "Менинг "адоват тили"дан "мулоқот тили" олиб борувчи йўлим қандай йўналишга эга?" ёки "Қандай қилиб "адоват тили"ни олдини олишим ва "адоват тили"га қарши курашишим мумкин?" деган саволларга ўйланишни, жавобларни флипчартга ўзишни ва натижаларни хулосалаб умумий гуруҳга тақдимот қилишни таклиф қилади.

Ўқитувчига тавсиялар.

Шунингдек, ўқувчилар талабалардан ушбу машғулотнинг биринчи дарсида адоват тилига дуч келишнинг шахсий тажрибалари билан ўртоқлашганда, фикр алмашганларида ва адоват тили аниқланган белгиларни тавсифлаганларида ўзларининг фикрларини эшлашга таклиф қилиши мумкин.

МУМКИН БЎЛГАН ЖАВОБЛАР:

- Оммавий ахборот воситаларида, ижтимоий тармоқларда маълумотни тўғри ўқинг.
- Онлайн мулоқот ахлоқ қоидаларини ўрганинг.
- Далилни сохтадан фарқлашни ўрганинг.
- Зўравонликсиз тоқатли сўзларни тўғри ўрганинг.
- Танқидий фикрланг.
- ОАВ ва ахборот соҳасида саводли бўлишни ўрганинг.
- Манипуляция, ташвиқотга берилманг.
- Атрофдагилар ўртасида ахборот ва оммавий ахборот саводхонлигини ривожлантириш.
- ОАВ ва ахборий саводхонлик тамойилларини тарғиб қилиш бўйича оммавий акцияларда қатнашиш.
- Аҳолининг турли гуруҳлари ўртасида оммавий ахборот воситалари ва ахборот саводхонлиги бўйича дарслар, машғулотлар, тренинглар ўтказиш.
- МАС тамойиллари, инсон ҳуқуқлари, журналист этикаси ва халқаро журналистика стандартлари асосида ахборот маҳсулотларини яратиш ва тарқатиш.



4. НАТИЖАЛАРНИ ЖАМЛАШ

Мен бугун нимани билиб олдим? Мен бугун нимани ўргандим?

Хулоса қилиш босқичида биз "Анаграмма" машқини бажаришни таклиф қиламиз.

«АНАГРАММА» МАШҚИ

Керакли материаллар: босмадан чиқарилган ҳарфлар ва иборалар:

«Б-И-З А-Д-О-В-А-Т Т-И-Л-И-Г-А
Қ-А-Р-Ш-И-М-И-З!Б-И-З К-Е-Л-И-
Ш-У-В Т-И-Л-И-Н-И Т-А-Н-Л-А-Й-М-
И-З!»

Ҳар бир А4 ўлчамдаги варақ камида 4 та ҳарфдан иборат бўлиши керак. Ҳарфлар бир-бири бирига билан аралаштириб, ҳар бирини қирқиш керак.

Ўтказиш усуллари.

Ҳар бир талаба тасодифий ўзи учун 3тадан кўп бўлмаган ҳарфни танлайди, кейин ўқитувчи талабалардан 3 минут давомида ушбу дарс машғулотларида нимани ўрганганлиги, дарс нима ҳақида бўлганлиги, қилинган натижаларни эслаши, қандай мавзулар муҳокама қилинганлиги ва нималар улар учун муҳим бўлганлигини эслашни таклиф қилади. Сўнгра, ҳар бир ҳарфга ушбу ҳарфлар билан бошланадиган мавзуга оид сўз, ёки ибора, дарс ҳақидаги таассуротларини, мулоҳазаларни ёзишлари керак. Ҳар бир қатнашувчи ўз ишининг натижаларини тақдимот қилгандан сўнг, ўқитувчи талабалардан курснинг барча 6 машғулотининг моҳиятини акс эттирадиган умумий фикрларни жамлашни сўрайди.



Ахборот шарҳи

«АДОВАТ ТИЛИНИ» ҚЎЛЛАНИШДАГИ ЭСЛАТМАЛАР: УСУЛЛАРИ ВА ВОСИТАЛАРИ

"Адоват тили"нинг тарқалиш доираси, курсимизнинг олдинги дарсларида кўриб ўтганимиздай, ниҳоятда кенг: ушбу тилнинг сўз бойлиги расмий ишбилармонлик алоқаларида (сиёсатчилар ёки жамоат арбобларининг нутқларида) ҳам, профессионал даражада ҳам (масалан, журналистларнинг шахсий баёнотлари, академик, педагогик, мутахассис жамоатчилик вакиллари-нинг ижтимоий тармоқларида) ва кундалик ҳаётда (оилада, турмуш ўртоқлар орасида, болалар, ҳамкасблар суҳбатида) ва бошқа норасмий мулоқотда кўчада, транспортда, ва бошқа мулоқот турларида ишлатилади. "Адоват тили" нафақат "сарик" деб номланган матбуотда, балки жуда обрўли ва хурматли оммавий ахборот воситаларида ҳам учрайди. Адоват тилини ишлатиш хавфи аниқ белгиланган. Шунингдек "адоват тили" нафақат демократия (кимдир учун мавҳум ёки бегона), балки инсон ҳуқуқлари, бағрикенглик ва маданиятлараро мулоқот кадриятларига нисбатан эътиборсизликка, уларни менсимасликка олиб келади. Яна бир хавфи шундаки, у адоватга оид аниқ жиноятларни кўзгатади.

Адоват тили тадқиқотчиси Ю.В. Шчербининининг таъкидлашича, "адоват тили" "сезилмасдан замонавий мулоқотнинг универсал тилига ай-

ланади, кундалик мулоқот даражасидан тезда ижтимоий умумлашмалар даражасига кўтарилади, у чегара ва қўрғонга эга эмас, чунки у бутун нутқ майдонини, барча алоқа соҳаларини қамраб олади". Муаллиф бунинг сабабини "глобаллашув даврида этник гуруҳлар ва ҳудудларнинг чегаралари хиралашганлиги, ўзига хосликлар йўқолганлиги, фарқлар текисланганлиги" да деб билади.

Ёшлар "адоват тили"нинг ташвқотчиси бўлмасликни, ташувчиси бўлмасликни, унинг исканжасига илиниб қолмасликни ва "адоват тили" қурбонига айланмасликни ўргана оладими? Мулоқотимизда бундай тил пайдо бўлишининг олдини қандай олишимиз мумкин? Бўлажак эксперт қатори қандай қилиб тилшунослик, оммавий ахборот воситалари, мулоқотлар, ҳуқуқ соҳаларида мутахассис бўлмасдан, "адоват тили" аниқлай олиш, олдини олиши, йўқ қилишинмумкин? Нима учун умуман "адоват тили"ни сезиш (кўриш, эшитиш), аниқлай олиш муҳим?

Биринчидан, "адоват тили" ахлоқий мансублиги, эътиқоди, жинси, ёши, маълумоти, мавқеи, яшаш жойи ва бошқалардан қатъий назар ҳар қандай одамга таъсир қилиши мумкин.

Иккинчидан, "адоват тили" нинг ўзига хос лексик воситаларига эга эканлигини унутмаслик керак, яъни бу

тўғридан-тўғри, очиқ ёки яширин нутқ тажовузкорлигини ифода этадиган ва салбий баҳони ўз ичига олган сўзлар, иборалардан иборат. 2018 йил сентябрь ойида қирғиз қўшиқчиси Зере "Қиз" қўшиғига видеоклип чиқарди. Қўшиқда у қизларга қандай яшашни айтмаслик ҳақида куйлайди. Ижтимоий тармоқлар фойдаланувчилари орасида уни қоралаганлар кўп бўлди: унинг ташқи қиёфаси ва кийимини танқид қилишдан тортиб то жисмоний зўравонлик таҳдидигача.

"Адоват тили" тадқиқотчиларининг фикрига кўра, замонавий тилшунослиқда лексик воситаларнинг "адоват тили"га тааллуқли икки гуруҳи мавжуд. Ушбу сўзлар дунёнинг исталган тилида учрайди. Биринчи гуруҳга салбий баҳони ифодаловчи лексик воситалар киради: услубий жиҳатдан қисқартирилган луғат, вақти-вақти билан ишлатилган сўзлар, тажовузкор метафора ва бошқалар. Иккинчи гуруҳ мулоқот воситалари билан ифодаланади, масалан, салбий маълумотлардан мойил фойдаланиш, истеҳзо, истеҳзога айланиш ва ҳқ.

Бундай сўз бойликларини билиш, уни кўриш, ўқиш, ҳар қандай матнда эшитиш қобилияти, хоҳ ижтимоий тармоқдаги қисқа пост, хоҳ сиёсий плакат, хоҳ журналистик материал, хоҳ сиёсатчи, жамоат арбобининг нутқи, оддий фуқаронинг ошхонасида бизга "адовати тили" борлигини тушунишга имкон беради ва шунга мос равишда унга муносабат билдиради.

Учинчидан, адоват тилининг олдини олиш техникаси ушбу дарсда билиб олган адоват нутқи таснифига асосланади.

Агарда биз зўравонликни оқлаш, зўравонликка чақириш ёки камситиш учун тўғридан-тўғри ишлатилган сўзларни, ибораларни кўрсак, зўравонлик ёки камситиш ифодаланган умумий шиорларни ўқисак, шунингдек зўравонлик ва камситиш учун ёпиқ чақириқларни эшитсак, демак, биз "адоват тили"га дуч келамиз. Масалан, бугунги кунда ижтимоий тармоқларда, аёллар ва қизларга нисбатан зўравонлик тўғрисида журналистик нашрларга берилган изоҳларда, "бу менинг айбим" сўзлари билан тавсифланган жуда машҳур шарҳни топишингиз мумкин. Бундай нутқ бурилишлари "адоват тили"нинг намоёнидир, чунки бу зўравонлик учун баҳона.

Яна бир мисол. Тожикистонлик Интернет сегментидаги вазиятни муҳокама қилаётганда, Хитой фуқароси тожик-хитойлик заводда вафот этганида, шарҳловчилар уларга "Улар мутахассислар, мардикорлар эмас, бундан ташқари, бу завод хитой пулига қурилган", "Маҳаллий аҳолидан мутахассислар тайёрланиши керак "деган ибораларни айтишга рухсат беришди. Бундай ҳолда, маълум бир этник гуруҳга мансуб одамларнинг бутун гуруҳи "адоват тили" га дуч келди.

Бугунги кунда айрим сиёсатчилар ёки оддий фуқаролардан тарихий камситиш ва зўравонлик ҳолатларини оқлаш сўзларини, маълум бир этник гуруҳнинг жинояти тўғрисида баёнотларни тез-тез эшитиш мумкин. Бундай нутқ "адоват тили" га ҳам тегишли. Мамлакатларимизнинг ҳар қандай ижтимоий, фуқаролик гуруҳининг обрўсизлантириш мақсадида хорижий фуқаролик, сиёсий ва давлат тузилмалари билан алоқаси борлигининг

белгиси ҳам "адоват тили" дир. Бу ерда давлат ва маҳаллий сиёсатчилар фуқаролик ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг алоҳида раҳбарлари ва инсон ҳуқуқлари ҳимоячиларини хорижий агентлар деб номлаган Қирғизистон ишини эслаб ўтиш ўринли. Ушбу гипотезани баъзи оммавий ахборот воситалари қўллаб-қувватладилар, бу эса Қирғизистон Республикасининг барча фуқаролик секторининг обрўсизланишига олиб келди.

Шунингдек, "адоват тили" таркибига ҳар қандай этник гуруҳнинг моддий бойлик, бошқарув тизимларидаги раҳбарларнинг ва бошқалардаги номутаносиб устунлиги; ҳар қандай ижтимоий гуруҳнинг жамиятга, давлатга салбий таъсирини айблаш тўғрисидаги баҳслар киради.

Бугунги кунда оммавий ахборот воситаларида "коронавирус - бу Хитой вируси" деган машҳур баёнотлар ҳам "адоват тили" га тегишли. Ушбу баён мантиқан гарчи вирус миллати йўқ бўлса ҳам, ҳамма нарса учун хитойликлар айбдор, деган хулосага олиб келади Шу сабабли, осие мансубига эга бўлган одамлар энди безовталанмоқда.

Бугунги кунда оммавий ахборот воситаларида зўравонликка қарши луғат намуналари, камситиш, адоват, низо ва холисликка йўл қўймаслик мисолларини кўриши мумкин. Масалан, бизнинг мамлакатларимиздаги баъзи оммавий ахборот воситалари ЛГБТИК ҳамжамияти ҳаёти, ногиронлар ҳақида тўғри материаллар нашр этмоқда. Афсуски, бу фақат марказий шахарлар оммавий ахборот воситаларига тегишли. Бироқ, минтақаларда ҳали ҳам ачинарли манзара кузатилмоқда. Бунинг сабаби, минтақавий журналистлар ўртасида махсус тайёргарликнинг йўқлиги.

Онлайн журналистика ва ижтимоий тармоқларда вазият мураккаброқ. Бу ерда одатий сезилар- сезилмас адоват тилидан ҳали ҳам фойдаланилмоқда. "Адоват тили" билан қандай курашиш керак, бунга қандай муносабатда бўлиш керак?

Биринчидан, бугунги кунда "адоват тил"ни аниқлайдиган ва унга қарши курашадиган онлайн хизматлар ва алгоритмлар мавжудлигини ёдда тутишингиз керак. Natespeech.kg веб-сайти Қирғизистон Республикасида 2020 йилда ишлаб чиқилган бўлиб, унда маҳаллий оммавий ахборот воситалари томонидан "адоват тили" дан фойдаланиш таҳлили келтирилган. Ушбу хизмат ёрдами билан ҳар қандай матнда "адоват тили" мавжудлигини текшириш мумкин. Сайт барча фуқароларга,

айниқса журналистларга ёрдам бериш учун махсус "Текшириш" функциясини яратди. Шунингдек, текширилгандан сўнг, матннинг ҳиссиётини тасдиқловчи сўзлар рўйхати кўрсатилади.

Иккинчидан, сиз ишончли маълумотларни сохта маълумотлардан ажрата олишингиз керак. Бугунги кунда бизнинг мамлакатларимизда оммавий ахборот воситаларида ҳам, ижтимоий тармоқларда ҳам сохта маълумотларнинг пайдо бўлишининг олдини олиш мақсадида журналистлар томонидан яратилган маълумотларни онлайн текшириш хизматлари мавжуд. Бундан ташқари, ушбу манбалар ҳар кимга махсус тренинг ва семинарларда маълумотни текшириш қўникмаларини эгаллашга имкон беради. Қозоғистон Республикасида биринчи marta.factcheck.kz/ маълумотларини текшириш учун онлайн-ресурс 2017 йилда пайдо бўлди. Бир йил ўтиб, 2018 йилда Қирғизистон Республикасида - factcheck.kg, кўп ўтмай шунга ўхшаш манбалар Ўзбекистон Республикаси ва Тожикистон Республикасида пайдо бўлди. Ушбу манбаларнинг барчаси Халқаро Фактларни Текшириш Тармоқининг (ИФСН) аъзолари ҳисобланади.

Ахборот билан ишлашда ҳар бир инсон, хоҳ у журналистик маълумот бўлишидан ёки ижтимоий тармоқда нашр этилишидан ўтаъий назар, мисолларни ва далилларни ўз талқинидан ажратиб

туриши керак. Бу адоват тилига қарши курашишнинг яна бир самарали воситаси хисобланади. Ҳар қандай фойдаланувчи, ахборот истеъмолчиси "адоват тили"нинг баъзи нутқ воситаларидан фойдаланиш қасддан (ҳар қандай турдаги душманликни мақсадга мувофиқ равишда қўзғатиш) ва била туриб (масалан, нутқ воситаларини танлашда журналистик бепарволик) бўлиши мумкинлигини ёдда тутиши керак.

Тадқиқотчи Г.В. Кожевникованинг таъкидлашича, журналист хатоларининг типологияси қуйидагилардан иборат:

- журналистик бепарволик;
- нотўғри сарлавҳа ёки эълон;
- услубий "васвасалар";
- ижтимоий муаммолар ва этник риториканинг чалкашлиги;
- миллатга қараб фуқароликни рад этиш ва бошқалар.

Бундай нутқий бепарволикдан фойдаланиш, шунингдек, "адоват тили" га олиб келиши мумкин.

Интернет майдонида жуда кўп "адоват тили" мавжудлигини айтдик. Бундай сўз бирикмаларига қарши туриш мумкин. «Артикль 19» халқаро нодавлат ташкилотининг "Интернетда нафрат билан гапиришга қарши қандай курашиш" тезкор маслаҳатлари билан танишинг.

ИНТЕРНЕТДАГИ АDOVAT ТИЛИГА ТЕЗКОР ҚАРШИ КУРАШИШ УЧУН МАСЛАҲАТЛАР

Адоват тили қурбонларини қўллаб-қувватлаш. Уларни қўллаб-қувватлаш учун шарҳлар қолдиринг, ҳамжиҳатликда бўлинг.

- Тортишув. Интернетда одамлар ҳақида ёлғон афсоналар ва стереотиплар тарқалиши мумкин. Кўпчилик бу ҳақиқат эмаслигини таҳмин қилмаслиги ҳам мумкин, аммо афсоналарга фактлар билан қарши чиқиш мумкин.
- Бардошли ва хотиржам бўлинг. Адоват ва ҳақорат сўзларини жавобан ишлатиб, сизни қўзғатишига йўл қўйманг. Ёки хотиржам бўлинг ёки ижтимоий тармоқлардаги бундай муҳокамаларни эътиборсиз қолдиринг.
- Учинчидан, тўғри маълумот тарқатиш орқали "адоват тили"га қарши туриш мумкин. Масалан, агар сиз матнни ўқиган бўлсангиз, унда "адоват тили" бўлган сюжетни, нотўғри сўз бирикмаси, стереотиплар, камситиш ва таҳқирлашни - кўрсангиз: бу ҳақда журналистга, муҳаррирга, ижтимоий тармоқдаги пост муаллифига ёзинг, расм чизинг уларнинг эътиборини матнларнинг салбий оҳангига ва қамраб олишга, ўз фикрингизни "розилик тилида" ифодалашга характ қилинг. Шу тарзда кўпроқ одамлар адоват тилини пайкашади ва эътибор беришади.

Шундай қилиб, "адоват тили" таъсирга тушган жамият пайдо бўлади ва оммавий ахборот воситалари аста-секин ўз тингловчилари орасида озчиликлар борлигини англайдилар ва шунинг учун уларни ҳақорат қилиш керак эмаслигини сезадилар. Журналистларнинг аниқ яшаш жойи бўлмаган одамлар ("бомж" сўзи салбий маънога эга), ёки ногиронлар, ёки ЛГБТИК жамоати вакиллари ёки меҳнат муҳожирлари тўғрисида, журналистлар қандай бепарво, нотўғри мақолалар ёзаётганини кузатамиз, мигрантларни кўпинча "гастарбайтерлар" деб аташади.

Мамлакатларимиздаги оммавий ахборот воситалари ва ахборот саводхонлиги соҳасидаги деярли барча халқаро ва миллий экспертларнинг фикрига кўра, адоват тилига қарши эътироз билдириш ва унга қарши курашишнинг энг яхши усули бу аҳолини мунтазам равишда ўқитиш ва ўргатишдир. Адоват тилига қарши курашнинг бошқа усуллари:

- сўз эркинлиги, тенглик ва камситилмаслик ҳуқуқлари ҳимоя қилинадиган муҳитни яратиш;
- оммавий ахборот воситаларининг тенглиги ва хилма-хиллигини таъминлаш;
- мурасизликка қарши фуқароларнинг очиқ намоишлари.

Халқаро «Артикль 19», нодавлат ташкилотининг адоват тили бўйича мутахассиси Йоанна Шиманьска Қирғизистон оммавий ахборот воситаларига берган интервьюсида "адоват тили" га қарши курашда ҳукуматнинг ёрдами жуда муҳимлигини таъкидлади.

"Пост-Наука"даги видео маърузаларидан бирида културолог Оксана Мо-

роз тингловчилар билан адоват тилига қандай муносабатда бўлиш ҳақида ўз фикрлари билан ўртоқлашди: "Дунё бўйлаб одамларни адоват тилидан қандай ҳимоя қилиш борасида иккита асосий ёндашув мавжуд. Минимал даражада ишлайдиган ва минимал даражада муваффақиятли бўлган биринчи ёндашув жамоат тартибини тартибга солиш, алоқа ва жамоат хатти-ҳаракатлари учун бундай асосни яратиш билан боғлиқ, натижада одамларга нафақат адоват ниятларни, ҳаттоки, нафратини кўрсатишни тақиқлайди. Бу жуда секин, баъзан эса қийин амалга ошади, чунки маълум бир баёнот кўлаб одамларга таъсир қилганлигини исботлаш жуда қийин. Яъни, бу ҳолда, алоҳида баёнотга ҳукм қилиш қийин, бу содир бўлаётган ҳар бир нарсанинг жамоат, сиёсий табиатига унчалик таъсир қилмайди. Бошқа томондан, бутун жамоат майдонини эмас, балки маълум миқдордаги одамларни ҳақорат ва уларнинг шайни ва қадр-қимматини камситадиган турли хил жинойатлардан ҳимоя қилиш орқали ҳимоя қилиш учун тартибга солишга уринишлар мавжуд".

Медиавий ва ахборий саводхонлик (МАС) "адоват тили"нинг ҳар қандай кўринишига қарши муҳим мудофаа ҳисобланади. Муайян даражадаги медиавий ва ахборий саводхонликка ва ахборий маданиятга эга бўлган ҳар қандай фуқаро нафақат ўзини, балки атроф-муҳитни, жамиятни, давлатни ва дунёни салбий таъсирлардан ҳимоя қилиши мумкин. Ахборотнинг, шу жумладан рақамли маълумотларнинг инсонга таъсири кун сайин ортиб бормоқда.

2007 йилда Юнеско томонидан таклиф қилинган медиавий ва ахо-

рий саводхонликнинг кенг қамровли концепцияси бугунги кунда рақамли дунёда инсоннинг асосий ҳуқуқидир. Юқорида айтиб ўтилган ҳудди шу фактларни текшириш, шунингдек, қонуний ва ахлоқий меъёрларга мувофиқ максимал маҳсулдорлик ва инсон ҳуқуқларини ҳурмат қилиш билан ҳеч қандай зарар етказмасдан маълумотларни ўқиш, таҳлил қилиш, баҳолаш, улардан фойдаланиш, яратиш ва тарқатиш қобилиятлари медиа ахборот саводхонлиги (МАС) ва XXI асрнинг зарурий кўникмаларининг асосий воситадир.

"Адоват тили"дан сақланиш мумкин, уни йўқ қилиш, бизнинг нутқимиздан чиқариб ташлаш, "келишув тилига", суҳбатга айлантириш мумкин.

Таниқли рус филологи С. Тер-Миасова таъкидлайди: *"Тилнинг аниқлиги ва тўғрилиги шахснинг ҳис-туйғулари ва қадр-қимматига зарар етказадиган, инсон ҳуқуқларини одатий тил тажовузлиги ва / ёки соддалиги билан бузадиган одатдаги тилшунослик ўрнига тил ифодасининг янги усулларини топиши истигида ифодаланади..."* Ва ҳар биримиз инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг биринчи моддасида эълон қилинган барча одамларнинг тенг ҳуқуқлилигининг асосий принципи ҳақида эслашимиз мақсадга мувофиқ: *"Барча инсонлар қадр-қиммати ва ҳуқуқлари билан еркин ва тенг туғиладилар. Улар ақл ва виждонга ега бўлиб, бир-бирларига қардошлиқ руҳида ҳаракат қилишлари керак."* Ушбу тамойил адолат ва тенглик устун қўйган принцип асосида ётади.

Қўшимча материаллар

1. Қирғизистоннинг Hate Speech веб-сайти. // URL: <http://hatespeech.kg/about>
2. Метин Джумагулов. Адоват тили. Биз у нима эканлигини ва нима учун у ҳаммамиз учун тааллуқли-эканлигини тушунишимиз лозим. [Электрон манба Kloop.kg]. // URL: <https://kloop.kg/blog/2018/12/18/hate-speech/>
3. Article 19. "Адоват тилини тушунтириш: амалий қўлланма. 2015 й. нашри.- Лондон, 2019.
4. Оксана Мороз. Феномен hate speech. [Электрон манба: «ПостНаука»]. // URL: <https://postnauka.ru/video/68876>
5. ФАКТЧЕК.КЗ — онлайн-манба: Маълумотларни текшириш учун Қозоғистон Республикасининг маълумотлари. // URL: <https://factcheck.kz/>
6. ФАКТЧЕК.КГ — онлайн-манба: Маълумотларни текшириш учун Қирғизистон Республикасининг маълумотлари. // URL: <https://factcheck.kg>
7. ФАКТЧЕК.ТJ — онлайн-манба: Маълумотларни текшириш учун Тожикистон Республикасининг маълумотлари // URL: <https://factcheck.tj>
8. Қирғизистон Республикаси журналистларининг ахлоқий кодекси. [ННТ [Электрон манба: ОО «Журналисты»]. // URL: <https://journalist.kg/ru/codex/>

Асосий манбалар рўйхати

1. Верховский А.М. Менинг тилим. Россия оммавий ахборот воситаларида этник ва диний муросасизлик муаммоси. // А.М. Верховский. — М.: РОО «Панорама маркази», 2002. — 200 б.
2. Евстафьева, А. В. Оммавий ахборот воситаларида "адоват тили": фаолият юриштининг лингвистик ва экстралингвистик омиллари. // А. В. Евстафьева: филол. фанл. номз. автореф.- Тамбов, 2009. - 26 б.
3. Кроз М.В., Ратинова Н.А. Адоват ва нафрат уйғотишга қаратилган материалларнинг эксперт баҳоси / М.В. Кроз, Н.А. Ратинова. // Адоватнинг баҳоси. Россиядаги миллатчилик. Мақ. тўпл. Туз.: А. Верховский. — М.: «Сова» маркази, 2005.-75-92 б.б.
4. Чепкина Э. В. Хаммаси бирдай: корпоратив матбуотда келишув тили. // Е. В. Чепкина. // Урал Давлат университети янгиликлари. -2006. - № 40. -136-146 б.б.
5. Щербинина Ю.В. Нутқ тажовузкорлиги. Адоват қўрғони. // Ю.В. Щербинина. М.: Форум, 2012. - 400 б.

1-мавзу.

«Адоват тили»: шакллари, хусусиятлари, таснифи, асосий тушунчалари

Назарий тестлар:

1. Европа кенгаши вазирлар қўмитаси томонидан “адоват тили”га берилган таърифни танланг (тўғри жавоб қисқартирилган ҳолда берилган):

- “Адоват тили” - ирқий нафрат, ксенофобия, антисемитизм ёки мурасасизликка асосланган нафратнинг бошқа шакллари тарқатиш, иғво қилиш, рағбатлантириш ёки оқлашни ўз ичига олган ўзини намоён қилишнинг барча шакллари;
- “Адоват тили” - Интернетда ёки кундалик ҳаётда мавжуд бўлган барча турдаги номеъёрий сўзлар.
- “Адоват тили” - давлат хавфсизлиги, унинг яхлитлиги ва конституциявий тузумига қарши қаратилган ҳар қандай гап.

2. А.М.Верховскийнинг таснифи бўйича “Адоват тили”нинг қандай турларини биласиз? Тўғри жавобларни танланг:

- “Қаттиқ адоват тили” тўғридан-тўғри ва бевосита зўравонлик ёки дискриминацияга чорлашни ўз ичига олади;
- “Тажовузкор адоват тили” фақат салбий сўзлар ва рақибларга қаратилган ҳақоратли гаплар, турли

шакл ва турлардаги сохта маълумотлардан фойдаланишни англатади;

- “Ўртача адоват тили” тарихий дискриминация ва зўравонлик ҳодисаларини оқлашдан иборат;
- “Нейтрал адоват тили” бевосита салбий сўзлардан фойдаланмасдан, ниқобланган луғат, душманлик, нафрат, ҳақоратни ифода этишнинг турли хил новербал усуллари ўз ичига олади;
- “Юмшоқ адоват тили” этник гуруҳнинг салбий қиёфасини яратишни назарда тутати; камситувчи контекстда этник гуруҳ номларини келтириш;

3. Рўйхат ичидан “Сова” ахборий-таҳлилий маркази шкаласи бўйича “Адоват тили” белгиларини танланг.:

- омма ичида ўз фикрини ифода этиш;
- аниқ бир вазиятда зўравонлик объектини кўрсатган ҳолда ва зўравонликка чақириқ;
- дискриминацияга чақириқ, шу жумладан умумий шиорлар шаклида;
- бошқа инсон ёки инсонлар гуруҳига нисбатан жаргон сўзлардан фойдаланиш;

Амалий тестлар:

1. Қуйидаги фикрлар “Адоват тили”-га кирадими? Агар шундай бўлса, қандай белгиларига кўра эканини аниқланг (вазифа тугаганидан кейин жавоблар чиқади):

- “Бу қизнинг зўрланганлигига ўзи айбдор! Унинг енгилтак эканлигини ҳамма билади”. (Ҳа - зўравонликни мақбул восита сифатида эълон қилиш, жабрланувчини зўравонликка учрагани учун айблаш).
- “Инсонлар эркаклар ва аёлларга бўлинади. Ўрта жинс бўлиши мумкин эмас!” (Йўқ - бу фикр).
- “Бу оми, ёввойи кўчманчилар ўқишни билмайдилар, улар фақат ўғирлаш ва ўлдиришга одатланган!” (Ҳа - маълум бир этник ёки диний гуруҳнинг мукамал эмаслиги (маданияти, интеллектуал қобилиятлари етарли эмаслиги, ижодий меҳнатга қодир эмаслиги) ҳақидаги фикрлар).

2. Қайси фикрларда “Адоват тили”, қайси бирида - фикрни ифодалаш келтирилган?

- “Бу қароқчилар шаҳарда ўзини хўжайин каби тутишади.” (Йўқ - бу фикр).
- “Ўрта Осиёдан келган бу тўпорилар ҳаммаёқни босиб кетди, баъзи муаммоларнинг сабаби айнан улар!” (Ҳа - этник ёки диний гуруҳ ёки унинг аъзоларини камситувчи ёки ҳақоратли нутқда келтириш).

- “Мен ишга муккасидан кетганларни ёмон кўраман! Улар туфайли ҳамма офисда узоқроқ вақт қолишга мажбур”. (Йўқ - меҳнаткашлар бир гуруҳ одамларнинг ҳимояланган тавсифи эмас).
- Менинг фикримча, дунё аҳолиси йўқ бўлиб кетади - гейлар туфайли инсонлар йўқ бўлиб кетади! (Йўқ - бу фикр).

3. “Адоват тили” турини аниқланг - юмшоқ, ўрта, қаттиқ:

- “Аёл киши президент бўлишга қодирми?” - “Юмшоқ”.
- “Бизнинг бойлигимизни таламоқчи бўлган барча хитойликларни мамлакатдан ҳайданг! Уларнинг бу ердаги заводларига ўт қўйинг!” - “Қаттиқ”.
- “Албатта, одатдагидек, Кавказ миллатига мансуб шахслар айбдор эди!” - “Ўрта”..

2-мавзу.

«Адоват тили»даги сўз эркинлиги

Назарий тестлар:

1. “Сўз эркинлиги” тушунчасининг қайси таърифи тўғри, деб ҳисоблайсиз? Жавобни танланг:

- Сўз эркинлиги - ҳар бир фуқаронинг қонун билан ҳимояланган ҳар қандай маълумотни унинг тўғриликни текшириш мажбуриятини олмасдан эркин тарқатиш ҳуқуқи.
- Сўз эркинлиги - шахснинг ўз фикрини билдириш, ҳокимият томонидан ҳеч қандай аралашувисиз ва давлат чегараларидан қатъий назар, маълумот ва ғояларни эркин қабул қилиш ва тарқатиш ҳуқуқидир.
- Сўз эркинлиги - ҳар бир фуқаро учун давлат идоралари, бизнес компаниялари ва сиёсат, дин, маданият ва санъат соҳасидаги нуфузли шахсларнинг тарғибот хабарларини ихтиёрий равишда тарқатиш имкониятидир.

2. Халқаро ҳуқуқда қайси ҳужжат ҳар бир инсоннинг сўз эркинлигига бўлган ҳуқуқини ҳимоя қилади? Тўғри жавобни танланг:

- Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси (ИХУД).
- Инсон ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро битим (ИХХБ).
- Фуқароларнинг умумий ҳуқуқлари тўғрисидаги низом (ФУХН).

3. “Эркин сўзлаш” ҳуқуқини сақлаб, “Адоват тили” учун чегарани қандай белгилашни тушунишга қайси ҳужжатлар ёрдам беради?

- БМТ раҳбарлигида ишлаб чиқилган Рабат ҳаракат режаси.
- МДХ Хавфсизлик Конференцияси томонидан ишлаб чиқилган, фойдаланиш ва сақлаш учун тақиқланган экстремистик адабиётлар рўйхати.
- ARTICLE 19 томонидан ишлаб чиқилган сўз эркинлиги ва тенглик тўғрисида Камден тамойиллари.
- Миллий Фанлар Академияси Илмий-тадқиқот институти томонидан ишлаб чиқилган Илмий-ишлаб чиқариш бирлашмалари фаолиятини тартибга солувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар тўплами.

Амалий тестлар:

1. Сўз эркинлиги учун санкцияларни қўллашда ҳуқуқни муҳофаза қилиш идораларида қандай асослар бўлиши мумкин (Марказий Осиёдаги оммавий ахборот воситалари ва ижтимоий тармоқлар мониторингининг натижалари асосида):

- “Фавқулодда вазиятларда била туриб ёлгон маълумот тарқатиш”.

- Мамлакат сиёсий элитасининг эр-каклар қисмига қарши оммавий чиқишлар.
- Контентни “халқнинг миллий менталитетига зид” деб цензуралаш.
- Жамиятда миллатлараро ва минтақаларо нафратни қўзғатиш.

2. Қуйидаги фикрларда “Адоват тили”ни белгилашда Рабат Ҳаракатлар Режаси тестига кўра қандай мезонларни қайд этиш мумкинлигини белгиланг:

АБС президентлигига номзод минглаб сайловчилар билан суҳбатда шундай деди: “Агар қўшни халқ бизга қарши бўлишга журъат этса, биз уларга бор кучимиз билан жавоб қайтарамиз, шунда улар ҳар бир сўзи ва қилмишига пушаймон бўладилар! Шафқат қилинмайди!”

- Нотиқ
- Ният
- Географик жойлашув
- Оммавийлик даражаси

3. Ушбу ифода сўз эркинлигининг намоён бўлишига кирадими ёки “Адоват тили”нинг намоёиш бўлишигами?

“Агар америкаликлар миллат сифатида ўлса ёки Штатлар сув остига ғарқ бўлса, уларни вулқон қопласа, қолган дунё эркин нафас олади ва фақат миннатдорчилик билдиради”.

- Ҳа
- Йўқ

3-мавзу.

Миллий ва халқаро ҳуқуқ контекстида “Адоват тили”. Ижтимоий мулоқотда камситиш, шунингдек, эркин фикрлаш ва фикрни баён этиш ҳуқуқлари

Назарий тестлар:

1. Тўғри таърифни танланг. Халқаро ҳуқуқ нима?

- Халқаро ҳуқуқ давлатлараро муносабатларни тартибга солувчи қоидалар тўплами, халқаро ҳуқуқ манбалари эса, давлатлар томонидан тан олинган халқаро шартномалар ва урф-одатлардир.
- Ташқи ишлар вазирлиги ва хориждаги давлат элчихоналари томонидан ўз фаолиятини яхшилаш учун тузилган барча шартномалар.

2. Халқаро ҳуқуққа кўра, камситмаслик тамойили уч таркибий қисмдан иборат бўлиб, берилганлардан 3 та тўғрисини танланг.

- инсон ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро қонунлар томонидан тан олинган ҳимояланган тавсифномаларга асосланган.
- мақсади ёки таъсири сифатида сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маданий ва жамоат ҳаётининг ҳар қандай бошқа соҳаларида инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликларини тенг равишда тан олиш, фойдаланиш ёки амалга оширишни йўқ қилиш ёки камайтириш.

- шахсга ёки шахслар гуруҳига қарши ҳар қандай фарқлаш, истисно, чеклаш ёки улардан бошқаларни устун қўйиш,
- мақсади давлатдаги норозиликни бостиришга қаратилган.

3. Миллий хавфсизлик бу (тўғри жавобни танланг):

- Фуқароларнинг давлат аҳамиятига эга бўлган объектларга - ҳукумат биноларига, давлат хизматчиларининг уйларига, автомобилларига ва уларнинг бошқа турдаги мулкларига киришини чеклаш учун шарт-шароитларни таъминлаш.
- Шахс, жамият ва давлатнинг ҳаётий манфаатларини ташқи ва ички таҳдидлардан ҳимоя қилишнинг кафолатланган ҳолати.
- Давлат органлари раҳбарлари, уларнинг оила аъзолари ва яқинларининг хавфсиз ишлаши ва дам олиши учун ҳаёти ва соғлигига бўлиши мумкин бўлган таҳдидлардан ҳимоя қилиш учун шароит яратиш.

Амалий тестлар:

Ҳар бир блокда бошқа блокнинг асослари мавжуд, уларни аниқланг.

1. Жамиятдаги тўлиқ сўз эркинлигининг ижобий томонлари ва сўз эркинлигини чеклашга қарши асослар:

- Ҳокимиятга қарши бўлиши мумкин бўлган танқидлар.
- Жамиятдаги муаммолар ҳақида эркин муҳокамалар.
- Ҳокимиятнинг очиқлиги, фуқаролар олдида ҳисоб бериши.
- Жамиятдаги тез-тез тўқнашувлар, умумий беқарорлик.

2. Жамиятдаги тўлиқ сўз эркинлигининг салбий томонлари ва сўз эркинлигини чеклаш фойдасига далиллар.

- Омма ичида номеъерий сўзларни кенг ишлатиш.
- Рейтинг орқасидан қувадиган оммавий ахборот воситалари жанжаллардан, сохта нарсалардан фойдаланади ва ахлоқий меъёрларни бузади.
- Ҳокимият битта қўлда тўпланиши керак ва одамлар доимо қаттиқ назорат остида бўлиши керак.
- Сиёсий рақобат, сайлов жараёнининг эркинлиги ва адолатлилиги.

3. Ҳақорат бу инсон шахсияти ёки ташқи кўриниши, унинг фазилатлари, хулқ-атворини белгиланган хулқ-атвор қоидаларига ва инсон ахлоқига зид салбий бўлган шаклда баҳолаш. Қуйидаги иборалар ҳақоратга кирадими:

- “Писка кўзли ёввойи” (монголоид ирққа мансуб инсонлар ҳақида).
- “Ебтўймас махлуқ” (порахўр амалдорлар ҳақида).
- “Мигрант-Жамшут” (скетч-шоу қаҳрамони номидаги Марказий Осиёдан келган меҳнат муҳожирлари ҳақида)
- Соқов қул (авторитар тузумли давлатларнинг аҳолиси ҳақида).

4-мавзу.

Марказий Осиё мамлакатларида замонавий, анъанавий ва янги оммавий ахборот воситаларида «Адоват тили»

Назарий тестлар:

1. Можаро нима? Тўғри таърифни танланг:

- Можаролар инсонларнинг ўртасида турли нуқтаи назарлар, қарашлар, дунёқарашлар, қарама-қаршиликларнинг натижасидир.
- Можаро - бирон бир кишига ёки бир гуруҳ одамларга қарши ҳеч қандай сабабсиз нутқий тажовуз.
- Можаро - бир шахс ва бошқаси ўртасидаги улардан бирининг аниқ ҳақ бўлган ҳолатдаги асоссиз низо.

2. Бугунги кунда қандай оммавий ахборот воситалари анъанавий деб номланади? Рўйхатдан танланг:

- Газеталар, журналлар, телевизор, радио.
- Интернет нашрлари, сунъий йўлдош телевидениеси, кабел каналлари.
- Телевизион, радиодастурларни ретрансляция қилиш учун эскирган ускуналар.

3. Виртуал ёки ахборот уруши деганда нима тушунилади? Тўғри жавобни танланг.

- Воқеаларни сифатли ва ишончли ёритиб бориш мақсадида ҳарбий амалиётлар, қуроли тўқнашувлар ўтказиладиган жойларда журналистларнинг мавжудлиги.

- Рақибни, душманни обрўсизлантириш, унинг обрўсини пасайтириш, мавқеларини қўтариш, аудитория олдида ўз обрўсини ошириш учун оммавий ахборот воситалари, “трол фабрикалари”, тарғибот ва ташвиқот усулларидан фойдаланиш.
- Ёшлар ўртасида бировни обрўсизлантириш ва камситиш мақсадидаги хейтинг ва буллинг.

Амалий тестлар:

1. Ушбу хабарни ижтимоий тармоқларда баҳам кўрасизми? “Йўқ, сохта” ёки “Ҳа, бу тўғри” белгисини танланг.

- “МУҲИМ! Бугун шаҳарда COVID-19 га қарши дезинфекция вертолётлар орқали амалга оширилади. Барча қариндошларингизни ва дўстларингизни огоҳлантиринг!” СОХТА
- “Ўз-ўзини даволаш, айниқса антибиотиклар ёки рўйхатдан ўтмаган дори-дармонларни қабул қилиш ўлимга ва асоратларга олиб келиши мумкин”. ҲАҚИҚАТ
- “Олимлар коронавирус учун энг яхши воситалар – саримсоқ, асал, лимон ва занжабил эканлигини аниқладилар. Қуйидаги рецептга қаранг! Ўзингизни ва яқинларингизни қутқаринг!” СОХТА
- “Ҳолсизлик аломатлари: иситма, йўтал, чарчоқ бўлса, Сиз дарҳол яшаш жойингиздаги тиббий муассасага мурожаат қилишингиз ёки COVID-19 масалалари бўйича ягона 112 рақамига қўнғироқ қилишингиз керак”. ҲАҚИҚАТ.

2. Хитойга, хитойликларга, хитой маҳсулотларига, таомларига ва бошқ. негатив муносабат, қабул қилмаслик, нафрат қандай номланади? Таклиф этилган тўртта жавобдан битта тўғрисини танланг:

- Чайнафобия
- Синофобия
- Синаflan
- Ксенофобия

3. Қуйидаги мисолда “Адоват тили”ни “розилик тили”нинг қайси ифодаси билан алмаштириш мумкин – “Нега улар юзлаб соқолли одамларни дамбалага киргизишди? Арабистонда вируслари билан ўтириб, уларни қутқаришларини худодан сўрашин!”. Қуйидагилардан тўғри вариантни танланг:

- “Хавфли касалликка чалинган Ҳаж зиёратидан қайтган инсонларнинг аэропортга келиши маҳаллий аҳолининг ташвишларига сабаб бўлмоқда. Мамлакатда эпидемия тўлқинининг пайдо бўлишига олиб келмаслик учун расмийлар бундай гуруҳларнинг мамлакатга келишининг олдини олишлари керак”.
- “Бу диндорлар бизга вирусни олиб келишди, шунинг учун уларни шаҳарга киритмасдан, уларнинг динларига мувофиқ, даволамасдан, уларни масжидда изоляция қилишимиз керак эди”. НОТЎҒРИ
- “Биз инфекция даражаси юқори бўлган мамлакатлардан одамларнинг катта оқими, аэропортда керакли текширувлар ва кузатувларсиз, мамлакатда юқумли касалликнинг кучайишига олиб келиши мумкинлигидан хавотирдамиз. Барча келганларни текшириш ва назорат қилиш керак”. ТЎҒРИ

5-мавзу.

«Адоват тили»нинг объектлари. Ҳимоя хусусиятлари.

Назарий тестлар:

1. Тўғри таърифни танланг. “Адоват тили”нинг мақсади нима?

- Бу давлат идоралари, мансабдор шахслар ва уларнинг оила аъзолари.
- Бу “Адоват тили” йўналтирилган гуруҳлар ва шахслардир (мамлакат қонунчилиги ва халқаро ҳуқуқ билан ҳимояланган тавсифномага кўра).
- Бу халқаро ташкилотлар, лойиҳалар, нодавлат ташкилотлари.

2. Инсонни дискриминациядан ҳимоя қиладиган меъёрлар қаерда келтирилган? Тўғри жавобларни танланг:

- Миллий қонунчилик - конституция ва Жиноят кодексда.
- 1964 йилги шахсларни дискриминациядан ҳимоя қилувчи Халқаро Хартияда.
- Халқаро ҳуқуқий ҳужжатлар: Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси, Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт, Equal Rights Trust Тенглик тамойиллари декларациясида.
- Бирлашган миллатлар ташкилотининг жаҳон Конституциясида.

3. Халқаро қонунчиликка биноан шахсга нисбатан қайси турдаги дискриминацияга йўл қўйилади?

- Инсонларнинг ёшига кўра.
- Сиёсий қарашларга кўра.
- Жинсий мансублигига кўра;
- Барча турлари тақиқланган.

Амалий тестлар:

1. Халқаро ҳуқуққа мувофиқ дискриминациядан ҳимояланган тавсифномаларнинг рўйхатини танланг:

- Миллий озчиликлар
- Вегетерианлар
- Ногиронлиги бор шахслар
- Филателистлар

2. Қуйидаги иборалар ҳақоратга кирадими:

- Писка кўзли ёввойилар
- Бефойда ҳодим ЙЎҚ
- Семиз хола
- Поракўр амалдорлар ЙЎҚ

3. Гапларнинг турларини аниқланг: фикр, стереотиплар, нотўғри фикр:

- Мен шифокорларни яхши кўраман, чунки улар доимо меҳрибон. Нотўғри фикр.
- Баъзи шифокорларнинг менга нисбатан меҳрибон бўлиши менга ёқади. Фикр билдириш.
- Шифокорлар - меҳрибон инсонлар. Стереотип

6-мавзу.

«Адоват тили»ни қўллаш бўйича эслатмалар: усуллари ва воситалари

Назарий тестлар:

1. “Нафрат тилига йўқ денг” (No Hate Speech Movement) ҳаракати ҳақида нималарни биласиз?

- Ушбу ҳаракат Марказий Осиё мамлакатлари ҳукуматлари томонидан ижтимоий тармоқларда “Адоват тили”нинг олдини олиш учун ташкил этилган.
- Ушбу ҳаракат Европа Кенгашининг онлайн тарғибот кампанияси.
- Ҳаракат Ҳиндистондаги аёллар ташкилотлари томонидан аёллар ва қизларга нисбатан оиладаги зўравонликка қарши асос солинган.

2. Медиа- ва ахборий саводхонлик (МАС) нима?

- Инсоннинг ёзиш, фикрларини ифода этиш ва оммавий ахборот воситаларини ўқиш, ҳар хил шаклдаги медиа маҳсулотларнинг максимал миқдорини кўриш эркинлиги.
- Инсоннинг маълумот олиш имкониятини ҳисобга олувчи ўрта махсус таълим муассасасини тугатганлиги тўғрисида гувоҳнома.
- Муаммоларни таҳлил қилиш ва қарор қабул қилиш учун фойдаланиладиган маълумотларни олиш, тушуниш, баҳолаш, мослаштириш, яратиш, сақлаш ва тақдим этиш учун зарур бўлган ваколатлар тўплами.

3. Сизнинг олдингизда сохта маълумотлар борлигини Сиз қандай аниқлай оласиз? Тўғри жавобларни танланг:

- Ижтимоий тармоқларда репост қилиш орқали ва кўришлар сонига қараб. Кўришлар кўп сонли бўлса, демак, бу сохта маълумот.
- Маълумотни камида 2-3 та ишончли манбадан, шу жумладан, расмий манбалардан текширгандан сўнг.
- Замонавий техник воситалардан, фотосуратларни, видеофейкларни текширишга мўлжалланган дастурлардан фойдаланган ҳолда.
- Маълумотни яқин дўстлар ва қариндошлардан сўраб, аниқлик кiritиб олгандан сўнг.

Амалий тестлар:

1. Ижтимоий тармоқлардаги ушбу хабарга қандай муносабатда бўлар эдингиз - “Мен барча ногиронларни далага олиб бориб, олдинлари қилишгани каби у ерда уларни қолдирардим. Фақат энг кучли ва соғлом инсонлар яшасин - бу табиий танлов!”:

- Ўзингизнинг тасмангиздаги контентни кўрмаслик учун фойдаланувчи ёки ҳисоб қайдномасини блокланг.
- Модераторга шикоят ёзинг, хабар ёки шарҳ, видео, фотосурат жамонат қоидаларини бузаётганлигини айтинг.
- Репост қилинг, шунда иложи борича кўпроқ одамлар унинг қанчалик нотўғри хабар эканлигини кўради.

2. Муҳаррир журналистга нафрат ва кўришлар сони кўп бўлиши учун мақола тайёрлашни ва қаҳрамоннинг фотосуратини ёқимсиз кўринишда топишни буюрди. Журналист нима қилиши керак?

- Вазифани бажариши керак, чунки у муҳарриргга бўйсунуши лозим.
- Таҳририят унга оширилган тўловни тўлаши шарт билан топшириқни бажаришга рози бўлиши керак, чунки мақола кўришлар сони орқали қўшимча даромад келтиради.
- Топшириқни рад этиш ва йиғилишида бундай материалларга йўл қўйилмаслигини муҳокама қилиш, агар ҳеч ким қўллаб-қувватламаса – ўз ишида ахлоқий меъёрларни бузмаслик учун ишдан бўшаш керак.

3. Университетингиз профессори куйидаги очиқ постни ёзди: “... Аёлларни уриш мумкин, баъзида эса, керак”. Сиз қандай йўл тутасиз?

- У аксарият эркакларнинг позициясини ифода этгани сабабли унинг постини қўллаб-қувватлайман ва баҳам кўраман.
- Ўзимнинг шарҳини пост остига ёзмаман, қандай “Адоват тили” белгиларини кўрганимни кўрсатман ва постни ўчириб ташлашни ва аёллардан кечирим сўрашни таклиф қиламан.
- Ҳамфикрлар билан келишиб олман ва унинг орқасига “Мен аёллардан нафратланувчи ва зўравонман!” деган ёзувни ёпиштираман.